

XI Seminari de gestió ambiental
de la Institució Catalana d'Història Natural

**Patrimoni natural i propostes per a una gestió sostenible
de les capçaleres del Ter i del Freser**

El cap de setmana del 18 i 19 de desembre de 2010, va tenir lloc a Ripoll (Ripollès), un nou seminari de gestió ambiental de la ICHN, en aquest cas centrat en les capçaleres del Ter i del Freser i coorganitzat amb el GEDENA-Ripollès. En aquest seminari s'hi van presentar divuit ponències, hi va haver 31 inscrits —tot i que el nombre d'assistents va ser superior— i es va comptar amb la presència d'Enric Pérez, president del Consell Comarcal del Ripollès.

En la sessió de clausura del seminari es va presentar un resum de les principals aportacions dels ponents i es van recollir les opinions dels assistents sobre els diferents punts tractats. Aquesta informació es va completar amb les respostes dels ponents i dels assistents al qüestionari que se'ls va lliurar abans de la realització del seminari, cosa que va permetre elaborar aquest document de conclusions.

El coneixement del patrimoni natural

El patrimoni natural de la zona de les capçaleres del Ter i del Freser ha estat estudiat des del segle dinou, però el grau de coneixement que se'n té encara és lluny de ser complet i en alguns aspectes o grups encara és molt deficient. D'acord amb les apreciacions dels ponents i dels mateixos assistents al seminari, es pot afirmar que:

- Hi ha un coneixement de la geologia i la geomorfologia força complet, però es detecten algunes mancances importants relacionades amb datacions, cartografia, i riscos principalment.
- Pel que fa a flora vascular es constata que aquesta és una de les àrees més ben estudiades de Catalunya, però que caldria aprofundir més en aspectes de tipus etiològic (requeriments, amenaces, etc.), especialment en el cas de les espècies amenaçades, rares i endèmiques. Pel que fa a la flora amenaçada caldria disposar de cartografia de més detall dels hàbitats de més interès.
- Les algues fluvials han estat ben estudiades gràcies als treballs impulsats per l'Agència Catalana de l'Aigua en aplicació de les previsions de la Directiva marc de l'aigua, però la resta d'ambients susceptibles d'acollir una notable diversitat algal, com se sap que passa en les basses i estanyols, no han estat gairebé estudiats.
- En el cas dels líquens, els fongs i els briòfits, el grau de coneixement és, en general, molt baix, llevat d'un reduït nombre de grups o de determinats ambients en els quals algun investigador hi pot haver realitzat algun treball.
- La fauna vertebrada és força ben coneguda, però resta endegar programes de seguiment de determinades espècies.

- El grau de coneixement de la fauna invertebrada és molt baix i només d'algun grup, com és el cas dels lepidòpters diürns, se'n té un coneixement bàsic, de manera que queda molta feina a fer.
- L'estudi de la història i l'evolució del paisatge també caldria desenvolupar-lo i de ben segur que podria aportar interessant informació de cara a la gestió d'aquest espai.
- El patrimoni cultural i etnogràfic ha estat força estudiat i ara caldria aprofundir en les tasques de conservació i divulgació.

Els principals valors patrimonials

Gairebé tothom coincideix a remarcar com a principals valors d'aquest espai la biodiversitat, la integritat i la qualitat dels ecosistemes, dels paisatges i dels hàbitats, tant naturals com culturals i des dels montans als subnivals. Aquests valors han estat a la base de la inclusió d'aquest espai al Pla d'Espais d'Interès Natural de Catalunya i a la xarxa Natura 2000, per tant és reconegut com d'importància europea.

A les ponències sobre flora i fauna es va destacar l'elevada diversitat d'espècies d'aquest espai i la presència d'un nombre important d'endemismes i espècies amenaçades. La Base de dades de biodiversitat de Catalunya mostra pel que fa a la flora, que de les deu quadrícules amb més diversitat d'espècies de Catalunya, dues abasten l'espai de les capçaleres del Ter i del Freser i que en aquest mateix àmbit hi ha tres de les quadrícules amb un major nombre de citacions d'espècies de la flora.

Pel que fa a la fauna, a les capçaleres del Ter i el Freser s'hi troba el 32 % de les espècies de macrolepidòpters de Catalunya. En el cas de la fauna vertebrada, destaquen espècies singulars i amenaçades o en el límit de la seva distribució com el gall fer, la perdiu blanca, el mussol pirinenc, el llangardaix pirinenc, etc.

Amb relació al patrimoni geològic, la llista d'elements d'interès és també força notable, ja sigui de tipus litològic (dom del Freser, carst en marbres, quarsos blancs, etc.), vinculats a la morfologia i la geomorfologia glacial (circs, cubetes de sobreexcavació, morrenes, glaceres rocalloses, etc.) o als processos geodinàmics actuals (canals d'arrossegalls, allaus, etc).

També hi ha unanimitat a l'hora de remarcar el valor del patrimoni històric i cultural (arqueològic, arquitectònic, etc.) així com el de l'activitat ramadera extensiva tradicional, la qual permet el manteniment de les pastures i dels prats montans.

La situació estratègica d'aquest espai, fronterer en la part oriental dels Pirineus i confrontant amb el sistema de reserves naturals del vessant francès, així com el fet de contenir indrets i paisatges emblemàtics, com el santuari de Núria, el pic del Puigmal i Ull de Ter, són altres valors que també s'han posat de relleu.

Les amenaces que afecten la seva integritat

L'espai de les capçaleres del Ter i el Freser s'ha vist afectat per tot un seguit d'infraestructures i instal·lacions d'elevat impacte. Aquest és el cas de grans infraestructures turístiques i de les pistes d'esquí que se situen al cor de cadascuna de les dues capçaleres, que han malmès algunes zones sensibles, especialment a la banda d'Ull de Ter, i hi han potenciat l'accés d'una elevadíssima quantitat de visitants, provocant uns impactes que, en moltes ocasions, van més enllà dels límits d'aquestes instal·lacions. Els nous projectes d'ampliació no farien més que agreujar una situació que ja és clarament insostenible.

Si bé l'ús públic és desitjable si està adequadament ordenat, a les capçaleres del Ter i el Freser malauradament es poden citar exemples de mals usos turístics i recreatius, com són l'elevada pressió de visitants d'oci esportiu, accés motoritzat en pistes forestals i camp a través, etc.

Durant el seminari també es van esmentar diferents problemes relacionats amb limitacions de la gestió d'aquest espai natural o amb iniciatives de gestió mal orientades, com és el cas d'uns tractaments forestals molt intervencionistes, amb mètodes silvícoles inadequats, pistes mal planificades i la pèrdua d'arbres vells. També es troba a faltar una gestió ramadera adequada a les característiques d'aquest espai, fet que comporta una sobreexplotació ramadera en alguns sectors, que afecta a espècies de la flora rares o amenaçades i una manca de pastura en altres sectors i que comporta la pèrdua d'ambients oberts i de les espècies de la flora i la fauna que en depenen.

En general es detecten més amenaces a cotes baixes que no pas a cotes altes, essent especialment remarcables les que es produeixen en el fons de vall, malgrat trobar-se fora dels límits actuals de l'espai d'interès natural de les capçaleres del Ter i el Freser.

Com a nous reptes que caldrà afrontar destaquen els relacionats amb el canvi climàtic, que ja afecten a algunes espècies de la fauna, com la perdiu blanca, i els vinculats amb la crisi energètica, que poden acabar portant a una excessiva utilització de la biomassa per a la producció energètica.

Els límits de l'espai protegit

De les diferents ponències presentades durant el seminari, es conclou que els límits actuals de l'espai protegit no s'adeqüen a la distribució geogràfica dels valors del patrimoni natural. Entre aquestes limitacions, destaquen les següents:

- No s'ajusten als límits de la reserva nacional de caça, que té gairebé el doble de superfície.
- La zona exclosa d'Ull de Ter, on hi ha l'estació d'esquí de Vallter 2000, deixa fora de l'espai protegit formes glaciars i periglaciars molt remarcables, espècies de plantes amenaçades, el naixement del riu Ter, etc.

- El coneixement que actualment es té dels valors del patrimoni natural d'aquest espai, alguns dels quals s'han exposat detalladament en aquest seminari, transcendeixen els límits de l'espai legalment protegit, especialment a les zones baixes i fons de vall.
- Els límits actuals no garanteixen la connectivitat ecològica amb els altres espais naturals protegits propers.
- Tampoc hi ha una bona correspondència amb els espais naturals protegits del vessant nord.

D'acord amb les consideracions anteriors, hi ha consens en que seria aconsellable ampliar els límits de l'espai protegit. Es considera que serien més adequats els límits que es van presentar en el treball que es va fer pel Consell Comarcal del Ripollès i en el qual es proposava la declaració com a parc natural i reserves naturals d'una àrea més extensa que la que avui dia és legalment protegida.

La figura de protecció

En el cas de la reserva nacional de caça, tot i que es varen destacar els bons resultats cinegètics assolits i la seva contribució a la conservació del medi natural de l'extensa zona que ocupa, que cobreix i depassa la totalitat de l'espai d'interès natural, també es va constatar que pateix deficiències d'organització (coordinació amb els agents rurals, manca d'autonomia financera, etc.) i que, per tant, caldria reforçar la seva gestió.

L'espai de les capçaleres del Ter i del Freser està inclòs d'ençà el 1992 al Pla d'espais d'interès natural i d'ençà el 2006 a la xarxa Natura 2000. Tenint en compte els valors de l'espai, però també les amenaces que pateix i els reptes que haurà d'afrontar, es considera que aquest règim de protecció no és adequat ni suficient.

Aquesta insuficiència de l'actual règim de protecció ja es reconeixia en el Pla d'espais d'interès natural, el qual preveia que part d'aquest espai es pogués declarar parc nacional. En aquesta mateixa línia d'enfortir el seu grau de protecció, cal recordar que existeixen dues resolucions del Parlament de Catalunya dels anys 2001 i 2002 que instaven el Govern a declarar-lo parc natural o parc nacional.

Estudis fets amb posterioritat, com el realitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona, però especialment l'encarregat pel Consell Comarcal del Ripollès el 2005, arriben a la conclusió que la figura més adient seria la de parc natural amb reserves naturals al seu interior. Aquesta fou la mateixa conclusió a la qual va arribar el procés participatiu de la Muntanya de Sant Miquel (Setcases), promogut pels departaments de Medi Ambient i Habitatge i de Presidència de la Generalitat, la primavera d'enguany.

En el debat generat durant el seminari hi ha un acord total en que les capçaleres del Ter i del Freser haurien de ser declarades espai natural de protecció especial. Alguns participants creuen que haurien d'esdevenir parc nacional transfronterer, però consideren que segurament serien més viables les figures de parc natural i reserves naturals convenientment coordinades amb les

reserves naturals del vessant nord, proposta aquesta última que és la que comparteix la major part dels assistents al seminari. Tenint en compte que un parc natural hauria de disposar d'un equip de gestió propi, també s'insisteix en la necessitat que acabés integrant les funcions de la reserva nacional de caça per evitar duplicitats i ineficiències.

Els objectius de gestió

L'objectiu principal d'aquest espai protegit ha de ser preservar, protegir, conservar i restaurar la integritat dels ecosistemes, els hàbitats, tant els naturals com els que depenen de l'activitat ramadera extensiva, i les espècies que s'hi troben.

La promoció de la investigació amb relació al coneixement del patrimoni natural, la biodiversitat i els processos ecològics, hauria d'estar clarament relacionada amb l'objectiu anterior.

Un altre objectiu prioritari hauria de ser aconseguir que el desenvolupament d'activitats econòmiques pròpies del territori, com la ramaderia extensiva i el turisme de muntanya, es duqués a terme de manera compatible amb la conservació dels valors del medi natural.

L'ordenació de l'ús públic hauria de ser també un altre objectiu important a assolir, així com avançar en la difusió dels valors del seu patrimoni i en l'educació ambiental, tant de la població local com dels usuaris i visitants.

Del debat i de les propostes presentades durant el seminari també es desprèn que com a objectius d'aquest espai protegit hi hauria d'haver els relacionats amb el control dels impactes de les dues estacions d'esquí, l'amortiment i l'eliminació dels impactes en el seu entorn i la restauració paisatgística dels indrets afectats, especialment a la banda de la capçalera del Ter.

Les prioritats de la gestió

A les capçaleres del Ter i el Freser hi manca més gestió, de manera que amb independència de la figura de protecció que s'acabi adoptant, hauria de disposar d'un equip tècnic capaç i dels recursos necessaris per dur a terme una gestió efectiva que garanteixi la salvaguarda del patrimoni natural i cultural associat.

En relació amb les prioritats que hauria de tenir la gestió d'aquest espai, es van destacar les següents:

- Protegir les espècies i els hàbitats, atorgant especial importància als amenaçats, endèmics o rars així com als protegits. Aquestes mesures de protecció s'han de dur a terme evitant reintroduccions o translocacions d'espècies a no ser que estiguin globalment amenaçades i havent estudiat de manera curosa els possibles efectes col·laterals.

- Afavorir la ramaderia tradicional per aconseguir mantenir el paisatge característic d'aquest espai. En determinats casos i condicions això passarà per la recuperació de prats i pastures, fomentar la ramaderia ovina extensiva, impulsar la ramaderia ecològica, crear un mercat de productes locals de qualitat, etc.
- Millorar la gestió forestal, primant l'establiment d'una gestió ecosistèmica amb objectiu de conservació en bona part de les forests i preservant de manera efectiva els boscos protectors i els pocs boscos madurs que resten.
- Replantejar els models de les estacions d'esquí de Núria i Vallter, tot definint clarament les seves possibilitats, responsabilitats i aportacions a l'espai natural protegit.
- Ordenar l'ús públic per controlar els mals usos i limitar les activitats problemàtiques.
- Difondre els valors de l'espai i els beneficis que genera entre la població local, els usuaris i els visitants.
- Establir un model de gestió concertat, explicant el tipus de gestió que s'hagi de dur a terme i els objectius de conservació a la població i als sectors productius, tot implicant els principals actors en la gestió.

La implicació de la població en la conservació i la gestió

Cal fer entendre a la població que la protecció de la natura no és un caprici sinó una necessitat i aconseguir que s'il·lusioni i s'impliqui de manera positiva en la seva gestió. Un espai natural protegit s'ha de veure com una oportunitat i ha de ser motiu d'orgull de la població local i dels seus usuaris. Aquesta és una tasca llarga i complexa que requereix l'esforç de tots els agents i, en especial, de tots els nivells de l'administració, de manera que no s'ha d'escatimar cap oportunitat per difondre els valors de l'espai, explicar bé tots els beneficis i avantatges que comporta, promoure processos participatius i aconseguir que la població assumeixi com a seus els objectius de conservació de l'espai.

Per avançar en aquesta direcció hi ha experiències que s'han demostrat molt positives com és organitzant xerrades de persones que viuen i treballen en altres espais naturals protegits i preparant visites sobre el terreny per constatar els avantatges, i també els límits, dels espais naturals protegits. L'experiència de la Carta del paisatge promoguda per la Mancomunitat de la Vall de Camprodon és una bon exemple de les possibilitats que ofereix un plantejament participatiu honest i seriós.

El Consell Comarcal del Ripollès i la Mancomunitat de la Vall de Camprodon, haurien de demanar formalment al nou govern de Catalunya una millora de la gestió de l'espai i la seva declaració com a parc natural i reserva natural. Aquesta sol·licitud s'hauria de veure enfortida amb el suport de tots els municipis concernits i, també, amb la implicació de la Diputació de Girona.

Les entitats més emprenedores de la zona (turístiques, econòmiques, naturalistes, etc.) també haurien de reclamar al nou govern la declaració com a parc natural i reserva natural de les capçaleres del Ter i del Freser i proposar i aconseguir que s'apliqui un model de gestió que afavoreixi les economies locals.

Tothom pot contribuir-hi, ja sigui participant en les diferents iniciatives o processos que es puguin endegar, fent un ús respectuós de l'espai i dels recursos naturals, interessant-se en el coneixement de la natura, consumint productes locals i ecològics, arraconant o denunciant demagògies, etc.

La preservació de les capçaleres del Ter i del Freser no és només una qüestió de caire local o comarcal, es tracta d'un espai natural pirinenc de primer ordre per a Catalunya i cal la participació i la implicació de tots els usuaris en la seva protecció.

Ripoll, 19 de desembre de 2010.

Al web de la ICHN s'hi poden trobar les presentacions del seminari que els seus autors han autoritzat posar a disposició pública.

ICHN
Institució Catalana
d'Història Natural